

НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ И НАЦИОНАЛНА КОНСОЛИДАЦИЯ В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

Галина Луцишин

Национален университет „Львивска политехника“ – Украйна

Резюме. Статията разглежда проблема за формирането на национална идентичност и национална консолидация в условията на глобализация. Авторът защитава тезата, че нации с присъщо ниски нива на национална идентичност и национално единство лесно се деформират и биват унищожени под влиянието на вътрешни конфликти и външен натиск. В резултат от глобализационните процеси се наблюдава намаляване на равнищата на национална идентичност и отслабване на процесите на национална консолидация в редица европейски страни, което, от своя страна, води до задълбочаване на миграционните проблеми и дезинтеграционните настроения при определени етнически малцинства.

Keywords: national identity, national consolidation, political nation, national idea, ethno politics

Проблемът за националната идентичност е актуален за повечето съвременни държави, което потвърждава кризата на политиката на мултикултурализма в страните от Европейския съюз, влиянието на миграцията, развитието на наднационалните институции, разпространяването на глобалната култура и космополитизма. Основата на всяко общество е общонационалната идентичност – отъждествяването на себе си с определената общност, нейните символи, ценности, история, територия, култура, държавните и правните институции, политическите и икономическите интереси. Формирането на националната идентичност е процес на индивидуално самоопределяне в рамките на етническото и националното пространство. Основните критерии за националното единство са културната, правовата и икономическата общност.

В Украйна проблемът на националната идентичност има своите особености, предизвикани най-вече от дългия период на бездържавност и от разположението на териториите на съвременна Украйна, които дълго време са се намирали под контрола на различни империи и държави, както и трайната езиково-културна асимилация на украинското население.

Изучаването на проблемите на националната идентичност започва отчасти през XIX в., което оказва влияние върху активирането на националните движения в Европа и върху формирането на националните държави. В края на XX в. концепцията на национална идентичност започна да набира все по-голяма важност в контекста на изучаването на глобализационните процеси.

Тъй като през последните десетилетия в повечето европейски държави се наблюдава криза на националната идентичност, проблемът започва все по-активно да се обсъжда от съвременните учени.

Философската трактовка на проблема за националната идентичност е разработена в трудовете на Карл Юнг, Жак Лакан, Ерик Ериксън, Роджърс Бруейкър, Пиер Бурдийо, Антъни Гидънс, Юрген Хабермас и др. Редица съвременни учени, предимно представители на модернистичното направление, се опитват да докажат, че въпросът на националната идентичност отдавна е изчерпан и че научният и техническият прогрес изтласкват този въпрос на заден план. Но в много държави, в това число и в Украйна, проблемът за идентичността продължава да се дискутира от теоретична гледна точка, и то с посткомунистическа окраска.

Сред украинските учени, анализиращи проблема за националната идентичност, заслужава да се открийт трудовете на Ирина Кресина, Лариса Нагорна, Володимир Евтух, Олександр Майборода, Микола Обушни, Леонид Шкляр, Микола Михалченко, Михайло Степик и др. Повечето изследователи твърдят, че националната идентичност не е резултат от развитието на етническите общности, тъй като тя се основава върху конструкции на индивидуално себеотъждествяване с определена надетническа общност, както и с определен начин на живот, ценности и т.н.

Днес проблемът за националната консолидация остава актуален за много съвременни европейски изследователи, продължават и научните дискусии между европейските учени по проблемите на формирането и укрепването на националната идентичност през XXI в. Така например в Италия, в Академията за исторически изследвания „Алдо Моро“ през март 2011 г. стартира проект, посветен на 150-годишнината от обединяването на Италия, в който взимат участие водещи изследователи, които анализират про-

блема за кризата на националната идентичност в европейските държави. Учените се опитват да определят особеностите в развитието на националната идентичност в различни национални контексти. Известни съвременни италиански изследователи в тази област са проф. Ариана Монтанари, Глория Амазари (университет „Ла Сапиенца“, Рим), които имат публикувани редица трудове, посветени на анализа на националните проблеми в западноевропейските и в постсъветските държави, сред които е и Украйна. Интересни са също така и публикациите на италианския изследовател Пиерфранко Бруни, който пише по проблема за единството на италианската нация и за опазването на езиците на националните малцинства. Ученият акцентира, че проблемът за защитата на езиците на националните малцинства не трябва да се превръща в заплаха за националната идентичност и за националната консолидация. Това условие трябва да стои на първо място в обществото, което да е насочено към националната консолидация, а не към разкол на нацията.

Въпросът за националното единство и националната идентичност през последните десетилетия активно се обсъжда от учените във Великобритания. Тъй като проблемът за „британската идентичност“ и днес е силно дискутиран, като се наблюдава засилване на тенденциите към автономия на Шотландия, Уелс и Ирландия. Множество изследвания на британските изследователи Франк Бехофер и Дейвид Макроун (Bechhofer & McCrone, 2007) отразяват динамиката на националната идентичност във Великобритания и показват как нивото на общонационалната идентичност се снижава и отслабва процесът на националната консолидация (от 52 % до 46 % през десетилетието от 1997 до 2007 г.). Сред учените продължават и дискусиите, посветени на „природата“ на англичанина и елементите, които го отличават от британеца, т.е. проблемите на динамиката на националните малцинства, културната диференциация (проблемът за интеграцията на мюсюлманските общности), проблемите на партийната поддръжка за националното развитие (британските либерали поддържат политиката на мултикултурализъм, а консерваторите – за развитието на титулярната нация и усиляването на британската етничност). Освен това наскоро се актуализираха дискусиите за факторите, които са в основа на явления като неочакваното (моменталното) колективно насилие от страна на имигрантските малцинства. Трябва да се отбележи, че една част от изследователите смятат, че подобни ексцеси са свързани с явления от етнически или културен характер, а друга част от тях ги обясняват с нарастващата поляризация в британското общество между богати и бедни (Великобритания е втора в европейската класация за най-голямо неравенство при разпределянето на богатството) или с нарастването на онази прослойка от млади хора, основно имигранти или хора от чужд произход, които нямат конкретни со-

циални и икономически перспективи и които прибягват към насилие като форма на протест в търсенето на политическо признание. Много изследователи подчертават също така, че прогресивното укрепване на европейските институции е довело до по-нататъшното отслабване на британската идентичност.

Интересни са и възгледите на британските учени, посветени на пътищата за излизане от кризата на общонационалната идентичност. По думите на Антъни Гидънс (Палата Лордів, 2006) коректно е да се говори за Великобритания като за „нация, която се основава на гражданството“, т.е. на чувството за принадлежност, на наличието на определени граждански и демократични ценности, оставящо пространство за самоизразяване на многото културни идентичности, присъстващи в територията на държавата (Guneу, 2007).

Особено място сред съвременната научна литература, свързана с проблемите на националната идентичност, заемат трудовете на английската изследователка Монсерат Гибернау – професор в Лондонския университет „Куин-Мери“ и научен сътрудник в Центъра по глобално управление. В книгата си „Идентичност на нациите“ (Гибернау, 2012: 304) авторката формулира съвременното разбиране на нациите, националната идентичност, национализма. Тя различава също „чисти“ национални идентичности и смесени такива, посочва съвременните предизвикателства към националната идентичност и националната консолидация. Монсерат Гибернау посочва като основни пътища за утвърждаване на единна национална идентичност: формирането и разпространяването на определен образ на нацията, който често се опира на доминантната нация или етническа група, която живее в рамките на държавата; създаването и разпространяването на редица ритуали, които трябва да засилват чувството на общност сред гражданите; прогресивното укрепване на националното образование и на системата за масова информация.

Актуални в изучаването на съвременното национално строителство са трудовете на Роджърс Брубейкър – американски учен, автор на множество известни трудове, свързани с проблемите на международни отношения, съвременните процеси на национално строителство, влиянието на миграциите за развитието на нациите, както и за преосмислянето на статута на съвременните нации в Европа и Северна Америка. През последните няколко години голяма част от статиите и книгите на Роджърс Брубейкър са преведени в Русия и Украйна, като например **„Мифы и заблуждения в изучении национализма“**, (*„Митове и заблуди в изучаването на национализма“*), **„Переобрамлений национализм. Статус наций та национальне питання у новій Європі“** (*„Преобразен национализм. Статутът на нацията и националният въпрос в нова Европа“*) (Брубейкер, 2010: 62–109; Брубейкер, 2006: 280).

Прегледът на научната литература дава основания да се твърди, че съвременните западни учени отделят голямо внимание на анализа по проблемите на националното строителство. За много европейски държави остават актуални проблемите за кризата на националната идентичност, засилването на дезинтеграционните настроения сред отделни етнически малцинства, намаляването на националната консолидация поради съществуващите проблеми на миграция и сепаратистки движения.

В анализа на въпросите за националната идентичност трябва да се включват както субективни, така и обективни фактори, важна ролята играят вътрешнополитическите и външнополитическите процеси. Повечето учени отбелязват, че националната идентичност има няколко измерения: психологическо, културно, териториално, историческо, политическо. Националната идентичност е онова колективно усещане, което се опира, от една страна, на вярата в принадлежността към една нация и, от друга страна, на общите национални атрибути, които я правят различна от останалите нации.

Нито една от съвременните нации в момента на своето възникване не е притежавала приети културни белези, т.е. език, общи традиции, обичаи и пр. Общото тук е политическата идентификация на гражданите на суверенните държави. Изборът на националната идентичност е обусловен от политически, икономически, социални и исторически фактори, които я правят динамична. Докато усещането на националната идентичност може да нараства и да отслабва в зависимост от външната заплаха, същността ѝ е значително по-малко подвластна на съмнения; тя се формира много по-бавно според характерните особености на всеки народ; състои се от многобройни социални, икономически и политически трендове, които често са в конфликт помежду си. Основно средство за запазване на идентичността е диалогът и наследствеността на културите, а определящо условие за формирането на националната идентичност е позитивното възприемане от страна на гражданите на своята нация и държава.

Характерни белези на етническата идентичност са постоянността, тъй като тя е основана върху обща култура и произход, които са постоянни и не се променят. И обратно, колективните идентичности могат да се формират, да се променят и изчезват под влиянието на различните политически, икономически и социокултурни фактори и особено в съвременната епоха на глобализацията. Учените посочват няколко типа етническа идентичност: „минимум етничност“ (почти асимилирано ниво); „умерена етничност“ (ниско ниво на етническо съзнание); „маргинална етничност“ (изолираност от етническата си група); „максимална етничност“ (активно участие в дейността на своята етническа група). Като важни фактори, влияещи върху процесите на осъзнаване на индивидуалната етническа и на-

ционална идентичност, могат да се посочат езикът, религията, културните особености, традициите, националното съзнание, националните чувства. Националните чувства и самоосъзнаване се реализират в националното съзнание и поведение, те формират националната (етническа) самоидентификация. Освен това благодарение на националното съзнание се развива националната култура, запазват се традициите и обичаите, култивират се националните ценности и се пробуждат потенциалът и изворите на саморазвитието, което е основа за прогрес във всички сфери на обществения живот.

В условията на глобализацията националната идентичност претърпява постоянни промени и се трансформира под влиянието на наднационалните образувания. В рамките на ЕС се формира европейската наднационална идентичност, а в рамките на ОНД – панруската. Създаването на наднационалната европейска и панруска идентичност е обусловено от появата на новите колективни общности, появяващи се в рамките на ЕС и на ОНД. Твърде вероятно е украинската национална идентичност да се трансформира под влиянието на наднационалните обединения на ЕС и ОНД. Съвременната регионална поляризация на Украйна и нейната динамика са следствие не само на културни отличия между Източна и Западна Украйна, които са се появили в историческо развитие, а и в резултат от реализацията на тези политики на идентичността. Панруската наднационална идентичност конкурира европейската. Те са еднакви по механизмите на строежа си, но се конкурират по целите. В условията на глобализацията процесите на идентификация с националната и наднационалната общност трябва да бъдат обект на държавната политика, трябва да се формира „политика на идентичността“.

Според украинския изследовател Михайло Степико (Степико, 2011: 336), консолидационният потенциал на нацията зависи от редица фактори, сред които трябва да се изброят взаимното съгласуване на интересите на всички етнически общности, реализацията на социалното съдържание на националната идея, използването на консолидационния потенциал на държавния език, общата историческа памет, националната (или националните) религии, общонационалните герои, демократизацията на държавната власт, актуализацията на архетипите на общата територия на местоживеене, културните ценности, стопанисването и пр.

В много постсъветски държави може да се наблюдава процес на денационализация на съответната част от населението. Според украинската изследователка Антонина Колодий голям процент от гражданите на Украйна (13,1 %) идентифицират себе си точно като „съветски хора“, което свидетелства за вкоренеността на идеологическите шампи от комунистическата епоха в съзнанието на тези хора и за устойчивостта на идентичностите изобщо. Така, като наложена отгоре „ефимерна“ идентичност, тя се запазва дори и когато държавата, която я е създала, престане да съществува (Колодий, 2002: 55). Освен това „съветските“ хора в днешна Украйна не са задължително от възрастното поколение, демонстриращи способност към самовъзпроизвеждане. Социалният им статус не е понижен, дори по някои показатели е малко по-висок от средното в Украйна. Около една пета част от представителите ѝ говорят вкъщи на украински език. По някои белези (като нивото на патриотизма, използването на украинския език, религиозността) групата на „съветските“ хора заема средна позиция между хората с руска и украинска идентичност, но по повечето политически и културни белези тя се намира в позиция по-близка до руснаците, отколкото до украинците. Обаче по отношение на други въпроси – като например положителното отношение към левите политически течения, негативната оценка за разпадането на СССР, неприемането на това, че етническите украинци изпълняват ролята на ядро в процеса на националната консолидация и пр., тази група заема по-радикални позиции, отколкото гражданите с руска идентичност.

В Украйна криза на идентичностите и самоидентификацията се наблюдава също така в социалнополитическата, икономическата, духовната и геополитическата сфера, което е предизвикано от това, че не е осъществено сформирането на гражданско общество като основен фактор на създаването на украинската политическа нация; обществото има ниско ниво на политическо съзнание. Този извод се потвърждава от дисбаланса между интересите и ценностите. Идентификацията на обществениците и етническите групи в социокултурен и политически аспект също е проблемна.

Към въпроса за националната идентичност трябва да се подхожда комплексно, а не само от гледна точка на стабилизацията и укрепването

на обществото, нацията или демократичния политически режим. Един от известните теоретици на проблема за консолидацията Филип Шмитер определя същността на процеса на консолидация като избор, водещ до формирането и свеждането на правила на политическата игра и договорки, основани на взаимно съгласие. За ключова дилема на консолидацията Филип Шмитер смята въпроса за редица институти и ценности, с които политиките трябва да се съгласят и които гражданите желаят да поддържат. Нужно е съгласие относно основните правила, с които могат да се разрешат съществуващите противоречия и конфликти (Шмиттер, 1996: 19).

Практиката показва, че колкото по-многонационално, многокултурно и многоконфесионно е населението на една държава, толкова по-трудно може да се постигне консенсус по отношение на основните принципи на общонационалното развитие, демокрацията и гражданското общество. Етнополитическото разнообразие на Украйна е особено характерно за нейните гранични територии, което влияе и на характера на граничното междуетническо сътрудничество. От постоянно реагиране на етнополитическите предизвикателства се нуждаят такива региони на Украйна като Закарпатие, Северна Буковина и автономната Република Крим.

Както виждаме, националната консолидация се проявява във вътрешното единство на нацията и народа въз основа на общи национални интереси, ценности и историческо минало. Тя е важен компонент от националното възвръщане, чийто основен принцип е единството на традициите и националния прогрес. Като основни съставни части на консолидационния процес в Украйна могат да се посочат развитието на гражданското общество, украинският език, общата историческа памет, общоприетите (на регионално и общонационално ниво) национални герои, украинската църква и формирането на централните органи на властта по регионален принцип. Съвременният украински елит няма консолидирано разбиране за националните интереси и националните перспективи. Управляващият елит избягва решаването на въпроси, застрашаващи националното единство, като отлага тяхното разрешаване в неопределена перспектива.

Разбира се, за разрешаването на целия комплекс от проблеми, възпрепятстващи процесите на националната консолидация на Украйна, няма универсален класически модел или единствен метод. Важна роля в този процес играе държавната политика, в рамките на която трябва да действа разработена стратегия за национална консолидация и институти на гражданското общество. Обществото се смята за национално консолидирано, ако отделните му елементи (национални групи, социални групи, класи, отделни личности) са ориентирани повече към връзките помежду си, отколкото към връзките с външните структури. Затова са толкова

важні ідеї, доприносячи за засилування на внутрішні суспільні зв'язки.

В обобщеніє є важно да се подчертає, че формирането на националната ідентичність представлява процес на самоопределяне на човека в реалні і символічні конструкції на етнічеськото і націоналното пространство. Важні критерії за изграждането на национално единство са наличието на културна, правна і ікономическа общность, като в рамките на нациите са обединени различни етнічеські компоненти. Общонационалната ідентичность є възможна при самоотъждествяване на човека с определена общность і нейните символи, ценности, история, територия, култура, държавні і правні институції, політичеські і ікономическі інтереси. В случаите, когато чувството за национална ідентичность се оказва по-слабо, отколкото другите форми на ідентичность (регионалната, религиозна, културната і пр.), нацията се разпада. За утвърждаването на националната ідентичность са важні такива мерки като формирането і разширяването на образа на нацията, символите і ритуалите, укрепващи чувството за единство, укрепването на националното образование і развитие на гражданството. Процесите на световната интеграция не трябва да бъдат бариера пред развитието на националните култури, сформирани се през вековете в отделніте страни і създали система на културно наследство і ценности, без които не є възможно да си представим целостта на света като културно пространство.

ЛИТЕРАТУРА

- Брубейкер, Р. (2010). Мифы и заблуждения в изучении национализма (с. 62–109). В: Герасимов, И., Могильнер, М. & Семенов, А. (ред.). *Мифы и заблуждения в изучении империи и национализма*. М.: Новое издательство.
- Брубейкер, Р. (2006). *Переображений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі*. Львів: Кальварія.
- Гібернау, М. (2012). *Ідентичність націй*. К.: Темпора.
- Колодій, А. (2002). Радянська ідентичність та її носії в незалежній Україні. *Україна в сучасному світі. Соціальні, етнічні і культурні аспекти глобалізації і України*. К.: Стило.
- Степико, М. Т. (2011). *Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія*. К.: НІСД.
- Шмиттер Ф. (1996). Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии. *Поліс*, 5.
- Bechhofer, F. & McCrone, D. (2007). Being British: A Crisis of Identity? *The Political Quarterly*, 78, 2.
- Guney, U. (2007). Multiculturalism and its Legacies. Identity Construction among British Asian Muslim youth. *Essex Graduate Journal of Sociology*, 7, 1.

NATIONAL IDENTITY AND NATIONAL CONSOLIDATION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Abstract. The article analyzes the problem of national identity and national consolidation in the conditions of globalization. It argues that nations with a particularly undeveloped sense of national identity and national consolidation are easily deformed and destroyed under the influence of internal contradictions and external pressure.

The reduction of national identity and processes of national consolidation, which are lately observed in many European countries, are considered in the light of globalization and migration problems, and the increasing disintegration of certain compact ethnic minorities.

Assoc. Prof. Halyna Lutsyshyn, PhD

Department of Political Science
Lviv Polytechnic National University
12, Stepana Bandery Str.
290645, Lviv, Ukraine
E-mail: l_halyna@ukr.net